

ВІДГУК
офіційного опонента про дисертацію
Мелешко Лілії Володимирівни
«Формування мовленнєвої компетентності учнів 5-6 класів в ігровій
діяльності на уроках української мови»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.02 – теорія і методика навчання (українська
мова)

Аналіз дисертації Мелешко Лілії Володимирівни «Формування мовленнєвої компетентності учнів 5 – 6 класів в ігровій діяльності на уроках української мови» дозволяє сформулювати узагальнені висновки щодо актуальності, ступеня обґрунтованості основних наукових положень, висновків, рекомендацій, достовірності, наукової новизни, практичної значущості, а також загальної оцінки роботи.

Актуальність обраної теми та її зв'язок з напрямками наукових досліджень. Зміна соціально-економічних умов, моральних і культурних пріоритетів спонукає до пошуків нових педагогічних ідей, орієнтованих на формування активної, творчої особистості учня, який володіє ключовими та предметними компетентностями. Інноваційні процеси вітчизняної освіти закономірно визначають розвиток мовної освіти на засадах компетентнісного підходу. У такому контексті надзвичайно гостро постає питання відбору форм, методів і засобів навчання, спрямованих на формування мовленнєвої компетентності. Л.В. Мелешко переконливо довела актуальність дисертації, зумовлену відсутністю ґрунтовних цілісних досліджень проблеми, її вагомим соціально-педагогічним значенням.

Важливість рецензованої дисертації підтверджується зв'язком із такими актуальними напрямками наукових розвідок: упровадження компетентнісного підходу до навчання української мови в закладах загальної середньої освіти; розроблення ефективних технологій формування мовленнєвої компетентності учнів; визначення лінгводидактичного потенціалу навчально-ігрової діяльності на уроках української мови.

Своєчасність, соціальна значущість дослідження підкреслюється його зв'язком з науковими програмами, планами, темою науково-дослідної роботи. Тема дисертації пов'язана з проблематикою наукової роботи кафедри світової літератури та методик викладання філологічних дисциплін ННІ філології та журналістики Житомирського державного університету імені Івана Франка «Креативне викладання рідної мови та літератури в середній школі та вузі» (номер реєстрації в УкрІНЕІ 0112002272), а також теми науково-дослідної роботи Київського університету імені Бориса Грінченка «Філософські, освітологічні та методичні засади компетентнісної особистісно-професійної багатoproфільної університетської освіти» (державний реєстраційний номер 0110U006274).

2. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Композиційний аспект дисертації та змістове її наповнення науково доцільне й концептуально виправдане. Рецензоване дослідження містить три взаємопов'язані розділи, що дають змогу простежити ракурс наукового пошуку, перебіг міркувань дослідниці, характер змін у системі навчально-виховного процесу й результативність цього процесу – якісні та кількісні показники мовленнєвої підготовки учасників експерименту. Ключові положення дисертації ґрунтуються на основних засадах філософії освіти, законодавчих і нормативних документах про загальну середню та мовну освіту.

П'ять дослідницьких завдань Л.В. Мелешко виконувала, застосовуючи доцільні для наукового пошуку теоретичні, емпіричні, статистичні методи.

Задля реалізації *першого завдання* дисертантка довела, що реальний стан формування мовленнєвої компетентності учнів 5–6 класів на уроках української мови не завжди відповідає сучасним вимогам до українськомовної освіти, деякі вчителі-словесники процес навчання предмета розглядають насамперед як розповідь і пояснення, недооцінюючи освітнє значення навчально-ігрової діяльності учнів на уроках задля розвитку ключових і предметної компетентностей. Л.В.Мелешко пояснює це відсутністю достатньої навчально-методичної бази для проектування й упровадження ігрових технологій у шкільну мовну освіту, що, відповідно, позначається на якості мовно-мовленнєвої підготовки учнів, оскільки результати констатувального зрізу підтвердили перевагу середнього рівня сформованості мовленнєвої компетентності учнів.

Важливими є висновки, зроблені дисертанткою у результаті докладного аналізу чинних підручників з української мови для 5–6 класів. Нам імпонує думка дослідниці, що для вдосконалення чинних підручників необхідно збільшити кількість різнотипних ігрових завдань; оновити ігрові завдання в підручниках шляхом використання ігор-пазлів, ігрових квестів; приділити у змісті ігрових завдань більше уваги текстам різної жанрово-стильової належності; посилити емоційність викладення навчального матеріалу в підручниках для молодших підлітків.

Друге завдання дослідження розв'язано в підрозділі 1.2. Задля правильного визначення змісту навчання, обрання відповідного методичного інструментарію, розроблення методики формування мовленнєвої компетентності учнів у навчально-ігровій діяльності Л.В. Мелешко характеризує (а подекуди й уточнює) базові поняття дослідження: «мовлення», «мовленнєвий жанр», «мовленнєва діяльність», «спілкування», «мовленнєва комунікація», «комунікативна діяльність», «текстова діяльність», «текстотворча діяльність», «текстоінтерпретувальна діяльність», «компетенція», «компетентність», «мовна компетентність», «мовленнєва компетентність», «комунікативна компетентність», «формування мовленнєвої компетентності», «мовленнєва ситуація», «мовленнєва вправа», «цілевизначення в навчанні», «рефлексія в навчанні», «підхід до навчання», «принцип навчання», «форма навчання», «метод навчання», «засіб навчання», «технологія навчання», «методика навчання», проведе кореляцію між ними.

Дисертантка, з'ясовуючи лінгводидактичні засади формування мовленнєвої компетентності учнів, прагне вибудувати методику, що

ґрунтується на засадах сучасних підходів, зокрема *особистісно орієнтованого, компетентнісного, діяльнісного*, які в Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти розглядаються як основні підходи до навчання мови. У роботі значну увагу приділено розвивальному потенціалу *ігрового підходу* до навчання, що спрямовується на вияв навчальної активності учнів в ігровій діяльності.

Л.В. Мелешко переконливо доводить, що лінгводидактичне підґрунтя формування мовленнєвої компетентності учнів 5–6 класів на уроках української мови становлять методи, що реалізуються в індивідуальній, парній, груповій, колективній формах навчання. Докладний аналіз методів навчання дозволив дисертантці виокремити специфічні методи формування мовленнєвої компетентності учнів на уроках української мови: метод спрямованого читання й обмірковування, метод смислового бачення тексту, метод бесіди за змістом сприйнятого тексту, метод проєктів, метод складання історій за допомогою сюжетних малюнків, есе, гра кейс-метод та ін. У роботі переконливо доведено, що важливим компонентом у навчальній технології, разом із формами і методами навчання, є засоби – основні, допоміжні; паперові, технічні тощо. Комплексне застосування їх посилює дієвість форм і методів навчання.

Студіювання наукових праць дало змогу інтерпретувати дидактичну гру з погляду психології і педагогіки та окреслити види гри (*операційна, імітаційна, рольова, сюжетна, гра-змагання*), що мають значний потенціал для формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків.

Четверте завдання наукової розвідки передбачало розроблення *критеріїв* якості мовленнєвого розвитку учнів (*мотиваційно-ціннісний, лінгвокогнітивний, текстово-комунікативний, мовно-нормативний*), які адекватно відображають особливості формування мовленнєвої компетентності учнів 5-6 класів засобами навчально-ігрової діяльності на уроках української мови. За визначеними критеріями та їх показниками схарактеризовано рівні сформованості мовленнєвої компетентності учнів – *початковий, середній, достатній, високий*.

П'яте завдання успішно розв'язано в третьому розділі дисертації. Запропонована методика передбачала, що дидактичні ігри в системі українськомовної освіти сприяють мотивованому досягненню навчально-предметних цілей. Відповідно специфічні цілі згруповано за чотирма змістовими лініями шкільного курсу української мови крізь призму компетентностей: 1) цілі формування мовної компетентності; 2) цілі формування мовленнєвої й комунікативної компетентностей; 3) цілі формування соціокультурної компетентності; 4) цілі формування діяльнісної компетентності.

У роботі докладно розкрито особливості запропонованої методики, обґрунтовано, що гра входить до змісту (зокрема, лінгвістична казка, вірш лінгводидактичного спрямування, образна загадка, каламбур та ін.) і технологій навчання предмета.

Видається логічним, що для реалізації визначених цілей у розробленій методиці враховано три взаємопов'язані *етапи* формування мовленнєвої компетентності учнів: 1) етап аспектної (береться до уваги аспект мови –

лексикологічний, фонетичний та ін. чи мовленнєвознавчий аспект) і комплексної (мовної, мовленнєвознавчої) підготовки до мовленнєвої діяльності з використанням навчальної гри, що спрямований на збагачення словника зростаючої мовної особистості, розвиток граматичного ладу, стилістичної доречності мовлення, опанування акцентуаційно-вимовних норм, культивування правописної грамотності та оволодіння мовленнєвознавчими відомостями; 2) етап мовленнєвої діяльності на основі роботи текстом, зокрема з елементами змагальності, що передбачає сприймання, аналіз, інтерпретацію, відтворення, продукування текстів; 3) етап комунікативно-ситуативної діяльності, прикметною ознакою якого є виконання комунікативно-ситуативних завдань, рольових ігор.

Методи, форми, засоби навчання, які становлять основу *технологічного компонента* моделі, уможлиблюють реалізацію змістових ліній шкільного курсу української мови й досягнення запроєктованої мети щодо формування мовленнєвої компетентності п'ятикласників і шестикласників засобами навчально-ігрової діяльності. У дисертації розроблено систему навчально-ігрових, завдань з української мови: підготовчих, мовленнєвих текстових, комунікативно-ситуативних.

Особливо відзначимо запропонованій дисертанткою комплекс комп'ютерних ігор, що має низку переваг, оскільки сприяє активізації навчально-пізнавальної діяльності, інтенсифікації самостійної роботи, формування інформаційної грамотності й організаційно-діяльнісних умінь учнів.

Розроблена методика формування мовленнєвої компетентності учнів 5–6 класів забезпечена комплексом навчально-ігрових завдань, спеціально дібраних текстів, побудованих на основі мовної гри, і комунікативних ситуацій, що дає змогу підвищити мотивацію до навчання української мови, покращити якість роботи з розвитку мовлення учнів, забезпечити індивідуальний, диференційований підхід у навчанні, інтенсифікацію й результативність процесу формування мовленнєвої компетентності.

Є всі підстави для схвальної оцінки експериментальної частини дослідження, оскільки статистично підтверджено кількісні та якісні позитивні зміни в рівнях сформованості мовленнєвої компетентності учнів за кожним із критеріїв. Запропонована методика є раціональною і перспективною, результати експериментальної роботи, а саме: наукова новизна, теоретичні й практичні висновки – достовірними.

3. Оцінювання новизни й достовірності досліджень. Найбільш суттєвими і важливими здобутками, що одержані Л. В. Мелешко особисто і характеризують новизну її дисертації, вважаємо такі результати: теоретичне обґрунтування теоретичних засад формування мовленнєвої компетентності як предметної і складника загальної комунікативної в навчально-ігровій діяльності учнів 5–6 класів; *уточнення й конкретизація* змісту понять «мовленнєва компетентність учнів 5–6 класів», «формування мовленнєвої компетентності учнів у навчально-ігровій діяльності з української мови»; *визначення* лінгводидактичних умов ефективності навчально-ігрової діяльності, спрямованої на формування мовленнєвої компетентності учнів 5–6 класів;

розроблення методики формування мовленнєвої компетентності учнів 5–6 класів на уроках української мови з використанням навчально-ігрової діяльності. У дослідженні *подальшого розвитку* набула проблема формування українськомовної особистості учнів основної школи засобом навчально-ігрової діяльності на засадах компетентнісного підходу.

Кількість публікацій, обсяг, якість, повнота інтерпретування результатів та з'ясування теми дисертації є достатніми. Успішна апробація матеріалів дослідження на конференціях свідчить про те, що з ключовими питаннями наукових студій Л.В. Мелешко обізнана широка наукова спільнота.

Вивчення матеріалів праці дозволяє зробити висновок, що наукові здобутки автора, які ґрунтуються на всебічному вивченні досліджуваної теми, аналізі різних підходів до її з'ясування, використанні достатнього масиву спеціальних джерел, мають теоретичну та практичну цінність. Зміст автореферату й основні положення дисертації є ідентичними.

4. Практичне значення отриманих результатів

Нам імponує практична спрямованість, рецензованої дисертації. Це знайшло яскраве відображення в розробленні оригінальних навчально-ігрових завдань, спеціально дібраних текстів, побудованих на основі мовної гри, і комунікативних ситуацій. Дисертантка створила інтерактивний навчально-ігровий комплекс для формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків. Розроблені в ньому завдання спрямовані на збагачення словникового запасу учнів, удосконалення знань і вмінь з лексики, морфології мовленнєвих навичок учнів, розвивиток їхнього мислення, лінгвокреативності, здатності аргументовано висловлювати власну думку.

Доробок Л. В.Мелешко, викладений у розділах дисертації та додатках, пропозиціях і рекомендаціях, наукових статтях, може слугувати підґрунтям для розв'язання на практиці важливих освітніх завдань.

5. Дискусійні положення й зауваження

Високо оцінюючи рецензовану дисертацію, привертаємо увагу до окремих аспектів її, що потребують уточнення, пояснення чи корекції, а саме:

1. У підрозділі 1.3. першого розділу *«Базові й суміжні психолого-педагогічні поняття дослідження проблеми формування мовленнєвої компетентності»* дисертантка уточнила такі поняття: *«мовлення»*, *«мовленнєвий жанр»*, *«мовленнєва діяльність»*, *«спілкування»*, *«мовленнєва комунікація»*, *«комунікативна діяльність»*, *«текстова діяльність»*, *«текстотворча діяльність»*, *«текстоінтерпретувальна діяльність»*, *«компетенція»*, *«компетентність»*, *«мовна компетентність»*, *«мовленнєва компетентність»*, *«комунікативна компетентність»*, *«формування мовленнєвої компетентності»*, *«мовленнєва ситуація»*, *«мовленнєва вправа»*, *«цілевизначення в навчанні»*, *«рефлексія в навчанні»*, *«підхід до навчання»*, *«принцип навчання»*, *«форма навчання»*, *«метод навчання»*, *«засіб навчання»*, *«технологія навчання»*, *«методика навчання»*. Маю сумнів щодо необхідності уточнення таких понять, як *«мовлення»*, *«мовленнєва діяльність»*, *«спілкування»*, *«компетенція»*, *«компетентність»*, *«принцип навчання»*, *«форма навчання»*, *«метод навчання»*, *«засіб навчання»*, *«технологія навчання»*, *«методика навчання»*, оскільки їх уже неодноразово уточнювали.

То, може, доцільно було б скористатися запропонованими визначеннями із відповідними покликаннями. У підрозділі 2.1. другого розділу *«Ігрова діяльність як психолого-педагогічна проблема»* дослідниця тлумачить поняття *«ігровий метод»*, *«ігрова лінгвометодика»*. Логічно було б подати й визначення поняття *«навчально-ігрова технологія»* не в підрозділі 3.2, як це зроблено в роботі, а в підрозділі 2.1.

2. Зазначимо, що в підрозділі 3.2. третього розділу *«Особливості методики формування мовленнєвої компетентності учнів засобом навчально-ігрової діяльності в 5–6 класах»* дисертантка пропонує авторський інтерактивний навчально-ігровий комплекс із покликанням на відповідний електронний ресурс. На жаль, у розділі описано лише першу частину цього комплексу. Для цілісного сприймання пропонованої дослідницею системи комп'ютерних ігор доцільно було б, на наш погляд, подати особливості змісту та структури й другої частини відповідного мультимедійного комплексу навчальних ігор, призначених для формування мовленнєвої компетентності молодших підлітків.

3. Ми вважаємо, що в п. 3.2. *«Особливості методики формування мовленнєвої компетентності учнів засобом навчально-ігрової діяльності в 5–6 класах»* необхідно було б розкрити, як під час уроків української мови поєднувалися й взаємодіяли традиційні методи навчання з виділеними автором у моделі формування мовленнєвої компетентності учнів 5–6 класів на уроках української мови з використанням ігрової діяльності специфічними методами.

4. На нашу думку, більш докладного аналізу в межах наукового дослідження потребують особливості застосування нетрадиційних форм навчання української мови.

5. Робота значно виграла б, якби автор увиразнила проміжні результати експериментального навчання, подавши статистичні відомості в діаграмах або таблицях, що дало б змогу показати поетапну динаміку сформованості рівнів мовленнєвої компетентності учнів.

6. У списку використаних джерел доцільно було б, на нашу думку, ширше подати дисертаційні праці українських дослідників, які розкривають ідеї реалізації нетрадиційних форм, інтерактивних методів навчання, зокрема й дидактичної гри, у контексті модернізації змісту і технологій навчання української мови (Н. Мордовцева, Л. Сергієнко, Н. Солодюк та ін.).

7. Окреме зауваження стосується додатку Л, у якому дисертантка подала програму педагогічного експерименту з теми дослідження. Нам видається, що робота виграла б, якби в змісті експериментальної програми докладніше прописати перебіг кожного з етапів педагогічного експерименту.

Утім, висловлені зауваження та рекомендації не спростовують високого рівня роботи й істотно не впливають на загальну позитивну оцінку проведеного дослідження. Вважаємо, що дисертація стане поштовхом до подальшого студіювання багатьох актуалізованих проблем.

Загальний висновок

Дисертаційна праця Лілії Володимирівни Мелешко *«Формування мовленнєвої компетентності учнів 5–6 класів в ігровій діяльності на уроках*

української мови» є самостійним, структурно завершеним, цілісним дослідженням актуальної проблеми.

За рівнем наукової новизни та практичним значенням дисертація відповідає вимогам п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а розроблені в ній теоретичні положення й отримані результати можна кваліфікувати як вагомий внесок у розвиток теорії та методики навчання української мови. Мелешко Лілія Володимирівна заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова).

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий
співробітник відділу навчання
української мови та літератури
Інституту педагогіки НАПН України

О. М. Горошкіна

Горошкіна О. М.
Мелешко Л. В.

